

Wittgenestein'in Viyanası

Allan Janik ve Stephen Toulmin

Önsöz

Ludwig Wittgenstein biri Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra yayınlanan *Traktatus* [*Tractatus Logico-Philosophicus*] ve 1951'de ölümü sırasında bile hala üzerinde çalıştığı *Felsefi Araştırmalar* [*Philosophical Investigations*] adlı iki kitabıyla ünlüdür.

Ancak Wittgenstein yayınlanan metinlerinin dışında da, dikkate değer bir çevrede büyümüş eşine ender rastlanır bir insandı. O çocukluğunu ve gençliğini 1895-1914 tarihleri arasındaki yıllarda — bu dönem felsefede olduğu kadar resim ve mimaride, müzikte, edebiyat ve psikolojide de çok verimli, özgün ve yaratıcı dönemlerden biriydi — Viyana hayatının kültürel odağını oluşturan bir ailede ve evde geçirmişti. Ve Wittgenstein'ı şahsen tanıma şansına sahip herhangi biri, onun bütün bu alanlarda ve başka alanlarda birinci elden ilgilere ve bilgiye sahip olduğunu hemen keşfedebilirdi. Bu yüzden, biz bu kitapta, geç Habsburg Viyanası'nın ve kültürel hayatının resmini çizmeyi deneyeceğiz; bu resmi takdim etmekle Wittgenstein'ın entelektüel meşgalelerinin ve başarılarının daha anlaşılır hale gelmesine katkıda bulunacağımıza inanıyoruz.

Biz aynı zamanda, daha baştan, bu kitabın şahsi ya da entelektüel, hiçbir anlamda, bir Wittgenstein biyografisi olmadığını açıkça olmadığını açıkça ifade etmek istiyoruz. Biz burada, bunun yerine, ilk bölümün sonunda tanımlanan bir özel problem ve eğer iyi temellendirilirse bu problemin, İngilizce-konuşan filozoflarla, sözün gelişi Cambridge ve Cornell filozoflarıyla daha sonra girdiği ilişkiler nedeniyle belirsizleşmiş bulunan Wittgenstein ile Viyanalılar, Almanca-konuşan düşünce ile zamanın sanatı arasındaki anlamlı bağların yeniden-kurulmasına katkıda bulunacak hipotetik bir çözümünü ilgilteniyoruz. Bu problemle etkili tarzda meşgul olmak için — durumun doğası gereği — şartlara özgü, özellikle de Karl Krauss ve Fritz Mautner gibi mukayesesi zor şahsiyetler hakkında büyük miktarda delil toplamak zorunda kaldık. Ortaya çıkan ayrıntıları yalnızca Wittgenstein'a odaklanacak şekilde harcamaktan çok, bütün zenginliği ve kompleksliliğiyle, Wittgenstein'ı hayati figür haline getirecek olan resmimizin bütününe yaymaya karar verdik. Bu, bize öyle geliyor ki, başka her şey dışında, iyi bir hikayenin gerektirdiği şeydi.

Kitabın yapısına ve içerdiği tartışmayı oluşturacak tezlerin doğası konusunda açıklayıcı birkaç düşünce ilave edilmelidir. Bu yüzden, ilk etapta, İkinci Bölüm'ün geç Habsburg sahnesinin

formel tarihi olarak tasarlanmadığını belirtmeliyiz. (Bu, Carl Schorske'un yeteneklerine ve tecrübelerine sahip birini gerektirir.) Bu bölüm daha ziyade, müteakip analizlere zemin hazırlamak için seçilmiş örnek episodlar ve kalemler koleksiyonu sunuyor. O kısmen, Bruno Walter ve Stefan Zweig gibi görgü tanıklarının otobiyografik hatıralarına, Robert Musil gibi çağdaş yazarların metinlerine; kısmen Viyana'da ve başka yerlerdeki çok geniş bir dostlar ile tanıdıklarla konuşmalara; kısmen de standart tarihsel otoritelere dayanıyor. Onun Musil'ini veya Schorske'sini tanıyan herhangi biri için bu bölüm şaşırtıcı hiçbir şey içermiyor. Tam tersine, bu bölümü hazırlarken keşfettiğimiz en çarpıcı şeylerden biri, dayandığımız farklı yazarların ve konuşmacıların rapor ve tasvirlerinin — genellikle de sıfatlar/nitelikler konusundaki — fikir birliği idi.

Karl Kraus hakkındaki bölüm bir diğer sorundur. Şimdiye kadar Kraus hakkında yapılan incelemeler genellikle edebi (Zohn ve Iggers'in incelemeleri mesela) ya da tarihsel (Frank Field'in incelemesi mesela) incelemelerdi. Bizim kendi tartışmamız bu incelemelerle ciddi ölçüde bu incelemelerle çelişmiyor ya da onların yerini almıyorsa da, Kraus'un yazıları ve fikirleri konusunda yeni bir felsefi ve etik yorum getirerek onların ötesine uzanıyor. Kraus'a çevresinin etik temsilcisi olarak verdiğimiz merkezi önem, bu kitabın yeni iddialarını oluşturan ve böyle değerlendirilmesi gereken bir husustur. Aynı şey bir ölçüde, Ludwig Wittgenstein ile Fritz Mauthner'i yanyana koyma tarzımız için de geçerlidir. Wittgenstein *Traktatus*'da merkezi bir konuda kendi felsefi yaklaşımını Mauthner'inkinin karşı kutbuna yerleştiriyorsa da, biz, *Traktatus*'un kendisinin aslında Mauthner'in erken "dil eleştirisine" bir cevap olarak tasarlandığı konusunda hiçbir ilave delil bulamadık; dolayısıyla, Mauthner ile Wittgenstein arasındaki ilişkiler konusundaki görüşümüz, bu bakımdan, açık şekilde konjektürelidir.

İşbölümümüz konusunda da bir çift söz edelim: kitabın altıncı Bölüm'ü ortaklaşa hazırlanırken, iki, üç, dört ve beşinci bölümleri A. S. Janik, bir, yedi, sekiz ve dokuzuncu bölümleri S. E. Toulmin tarafından hazırlandı. Ancak her ikimiz de kitabın tümü üzerinde birlikte çalıştık ve nihai metin üzerinde uzlaşmaya vardık. Burada sunulan merkezi görüşün ortodoks olmayışı ve mukabil arka bahçelerimiz ve yaklaşım istikametlerimizdeki büyük farklılıklar dikkate alınırsa, gerçekte temel konularda nasıl kolayca ve hızla uzlaşmaya varabildiğimizi keşfetmemiz bizim için bir sürpriz ve sevinç kaynağı olmuştur. Daha spesifik tarzda dile getirmek gerekirse, S. E. Toulmin Wittgenstein'ı şahsen tanımış ve 1941'de Cambridge'de ve yine 1946-47'de öğrencisi olmuş ve onun çalışmalarına özellikle fizik, bilim felsefesi ve felsefi psikoloji açısından bakmıştı. A. S. Janik Wittgenstein'ın metinleriyle etikte, genel felsefe ve entelektüel tarihte bir ön hazırlıkla birlikte, Villanova Üniversitesi'nde Schopenhauer ile Wittgenstein arasındaki paralellikler üzerine bir M. A. tezi, Brandeis

Üniversitesi'nde büyük bir kısmı elinizdeki kitaba da giren bir doktora çalışması yazarak karşılaşmıştı. Bu farklılıklara rağmen, Wittgenstein'in metinleri ve bu metinlerin önemi konusunda özellikle de Wittgenstein'in münhasıran Gottlob Frege ile Bertrand Russel'la ilişkisine dayanan “ortodoks görüş” ten — sözün gelişi, Max Black ve Elizabeth Anscombe'un yorumlarının temsil ettiği görüşten — dikkate değer ölçüde farklı ortak bir görüşe ulaşmakta hiçbir zorluk çekmedik. Bunda, dönemin Alman-dilindeki fiziğe, felsefeye edebiyatına aşinalıkları kendilerini Wittgenstein'i yalnızca bir mantıkçı ve dil filozofu olarak değil, aynı zamanda bir Viyanalı ve teorik fizik ve mühendislik öğrencisi olarak da tanımanın ne kadar zaruri olduğu konusunda bilinçli hale getiren Profesör G. H. von Right ve diğerleriyle diyaloglarımızdan cesaret aldık.

Birleşik Devletler, Avusturya ve başka yerlerdeki dostlar ve meslektaşlar çalışmalarımızda bize yardımda bulundu. A. S. Janik'e konuyu ilk öneren Villanova'dan Michael Slattery'ydi ve çalışma boyunca hep değerli bir izleyici ve eleştirmen olarak yanımızda ydı; Brandeis'ten Harry Zohn cömertçe tavsiyalarde bulundu ve geç Habsburg dönemi konusundakiengin bilgisinden istifade ettik. Bu kitabın hazırlık çalışmaları S. E. Toulmin'in **Encounter** için yazdığı bir makalede ve daha 1969 Şubat tarihli Boston Bilim ve Felsefe Kollokyumu'na sunulan bir bildiride yer aldı. Viyana'da, A. S. Janik çok sayıda insanla kapsamlı konuşmalar yaptı; kendi bilgileri açısından yardıma koşanlar arasında Marcel Faust, Raoul Kneucker, Rudolf Koder ve Paul Schick vardı. Aynı şey Innsburck'dan, **Brener Archiv**'den Walter Methlagl için de geçerlidir. Ayrıca, Österreichische Nationalbibliothek ve Wiener Universitätsbibliothek'in müracaat personeli de her aşamada cömertçe yardım ettim.

Her şeyden daha önemlisi, insan olarak Wittgenstein, ailevi arka bahçesi ve içinde serpildiği muhit hakkında bize bu kadar enformasyonu ve bu kadar açık bir resmi sağlayan Ludwig Wittgenstein ailesinin üyelerinin hepsine, özellikle de yeğeni Thomas Stonborough'a en sıcak teşekkürlerimizi dile getirmekten mutluyuz; onların gönüllü ve verimli işbirliği olmasaydı, bu metni hazırlamak çok zor olurdu. Bruno Walter'ın yüzyılın girişinde Wittgensteinlar arasında bulduğu “geniş insanlık ve kültür atmosferi” zamanın akışıyla birlikte yok olmamış.

Allan S. Janik

Stephen E.

Toulmin

I

Giriş

Problemler ve Yöntemler

Konumuz dört kısım — bir kitap ve onun anlamı; bir insan ve onun düşünceleri; bir kültür ve onun zihin meşgaleleri; bir toplum ve onun problemleri. Toplum Kakanian* — başka bir söyleyişle, Robert Musil’in *The Man Without Qualities* [*Niteliksiz Adam*] romanının dokümanter birinci cildinde keskin ironisiyle yakaladığı Avusturya Macaristan İmparatorluğu’nun son yirmibeş veya otuz yılı sırasındaki Habsburg Viyanası. Kültür bebekliği sırasındaki bizim kültürümüz veya ilk bakışta öyle görünen kültür; erken 1900’lerin Sigmund Freud, Arnold Schönberg, Adolf Loos, Oskar Kokoschka ve Ernst Mach gibi adamların temsil ettiği “modernizm.” İnsan Ludwig Wittgenstein; Viyana’nın önde gelen çelik sermayedarı ve sanat patronunun Tolstoycu sadelik ve çilecilik lehine kıravatını ve aile şansını bir kenara atan en küçük oğlu. Kitap, Wittgenstein’in “temel her konuda felsefenin temel problemlerinin nihai çözümünü sunma iddiasında bulunan”¹ ve yayınlanışından itibaren kendi çağının anahtar çalışmalarından biri olarak kabul gören,² ancak günümüzde bile bu zamana kadar yayınlanmamış en az kendi kendini açıklayan kitaplardan biri — okuyucusunun bir düzine farklı yorumunu yapabileceği bir muamma veya *roman à clef* — olarak kalan dilin felsefesi üzerine yüksek derecede kesif ve aforistik bir metin olan *Tractatus Logico-Philosophicus* veya *Logisch-philosophische Abhandlung*.³ Amacımız, akademik standartlara göre, radikal bir amaç: dört konumuzun her birini diğerlerini yansıtan bir ayna olarak kullanarak incelemek. Eğer haklıysak, Habsburg İmparatorluğu’nun yıkılışı ve çöküşü sırasında apaçık hale gelen merkezi zayıflık, yurttaşlarının hayatlarını ve tecrübelerini, düşünce ve kültürün her alanında — en soyut alanlarında bile — yazarların ve sanatçıların merkezi ve ortak zihin meşgalelerini şekillendirmek ve belirlemek suretiyle derinden etkiledi; Kakanien muhitin, geriye bakıldığında, kendi üretimlerinin sosyal, politik ve etik kontekstinden söz ederek ışıık

* Bu adın mucidi Robert Musil’dir ve iki anlamı farklı düzeylerde birleştirir. Görünüşte, Habsburg İmparatorluğu’nun ana kurumlarının tümünün ayırıcı vasfı olan “Imperial Royal” [İmparatorluğa ve Krala ait] veya “Imperial and Royal”i karşılayan K.K. veya K.u.K. baş harflerinden oluşan bir kelimedir. (Bunun için Musil’den aşağıda İkinci Bölüm’ün 36’ncı sayfasında yer verdiğimiz iktibasa bakınız) Fakat, Alman çocuk bakımı diline aşina herhangi biri için bu kelime aynı zamanda ikincil bir “Excrementia” veya “Shitland” anlamını da taşır.

¹ Wittgenstein, *Tractatus*, Yazarın Önsözü

² Bakınız, H. Stuart Hughes, *Consciousness and Society*, s. 399.

³ Kaynak referanslar için bu kitabın sonundaki Seçilmiş Bibliyografya’ya bakınız.

tutabilen kültürel ürünleri bazı karakteristik özellikleri paylaşıyordu. Biz bu özelliklerin Wittgenstein'in *Traktatus*'unda çok özlü bir biçimde örneklendiğini öne süreceğiz.

Kişi bu tür bir tezi öne sürerken, yalnızca onun *formu*'nu izahı konusunda değil, aynı zamanda kendini savunma durumu oluşturunun zarureten içerdiği ciddi problemlerin izahı konusunda da provoke edeceği muhalefetin farkında olmalıdır.⁴ Bu yüzde biz burada işe doğrudan doğruya, bize göre, seçtiğimiz dört konudan her birinin neden ortodoks bilimsel analize özel problemler ve paradokslar sunduklarını ve neden hususi ve özellikle de interdisipliner türde hipotezleri gerektirdiklerini göstererek işe başlayalım.

Bu Kakaniyen paradokslar için geliştirdiğimiz geçici çözümler, onları özellikle mistifike eden ve derin oldukları izlenimi veren hiçbir şeye sahip değil. Açıklayıcı analizimizin kilitleyici anahtarı olarak bir *Zeitgeist*'i ya da benzeri bir tarihsel *virtus dormitiva* üretmekten uzak, biz yalnızca Habsburg Viyanası'nın son yıllarındaki sosyal ve kültürel durum konusunda çok sayıda açıkça tespit edilmiş olguya ("ilgili durum hakkındaki hatırlatıcıları biraraya getireceğiz") dikkat çekeceğiz. Keza biz çok sınırlı sayıda tamamlayıcı hipotezi, bir çoğu aynı anda dolaylı desteğe ve doğrulamaya açık hipotezi tartışmamıza "kayıp öncüller" olarak ilave edeceğiz.

Üzerlerinde yoğunlaşacağımız ilave problemler şu tarzda ortaya çıkıyor. Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun — Karl Kraus'un ironik şekilde *Die Letzten Tage der Menschheit* diye adlandırdığı gibi — akademik girişimi her biri birbirinden bağımsız "kurumlaşmış" yöntemler ve sorunlar takımı halinde birbirinden kopuk "incele alanlarına" ayıran ortodoks iş bölümüne saygıyla yaklaştığımızı varsayın. Sonuç, sırayla dört konumuzla ilgili özel tartışma daha henüz başlamadan, hem ortaya çıkardığımız problemleri hem de geliştirdiğimiz mülahazaları soyutlayarak birbirinden koparmamız olacaktır.

Habsburg rejiminin politik ve kurumsal tarihi (bu varsayıma göre) bütünüyle tek başına tartışılacak bir konudur. 1890'la 1919 arasındaki şansları ve şanssızlıklarıyla ilgili tasvir edici bir açıklama muhtemelen İmparator Francis Joseph ile Arşidük Francis Ferdinand'ın eylemleriyle güdüler, Aehrenthal ile Izvolski'nin konuşmaları, farklı partilerin ve ulusların tutumları, 1919 Zagreb ihanet duruşmaları ile ona eşlik eden Friedjung Olayı ve Thomas Masaryk'in yükselen yıldızı etrafında inşa edilebilir. Schönberg'in on iki tonlu mizikal kompozisyon sistemi çok başka bir şeydir. Müzik tarihçisi belki de, bu durumda dikkatini, Wagner, Richard Strauss ve Schönberg'in kendisinin daha önceki eserlerinin açık tükenişinin doğurduğu teknik problem üzerine yöneltmelidir. (O, Schönberg'in Kraus gibi bir gazeteciyle ilişkilerinin müzikal teorisinin anlaşılmasında herhangi bir önemli bir yer tuttuğunu

⁴ Stephen Toulmin'nin H. H. Rhys, *Seventeenth-Century Science and Arts*'daki yazısına bakınız.

düşünemeyecektir.) Aynı şey, Seccession'un ressamlarının kendilerini ortodoks akademik resmin kurumlaşmış aktivitelerinden ayırmalarını sağlayan sanatsal kopuş; “hukuki pozitivizmin” Hans Kelsen’in hukuk bilimindeki kaynakları; Rilke ile Hofmannsthal’in edebi ihtiras ve bahtları; Boltzmann’ın istatistiki termodinamiğinin analitik yöntemleri; Adolf Loos ile Otto Wagner’in Bauhaus mimari okulunun öncüleri ve *Wiener Kreis*’in felsefi programının öncüleri olarak oynadıkları rol için de geçerlidir. Her bir durumda ortodoks ilk adım, bahis konusu gelişmeleri, sözün gelişi, resmin veya hakuk teorisinin, mimari dizayn veya epistemolojinin üç aşağı beş yukarı kendi kendine-yeterli tarihindeki episodlar olarak ele almaktır. Onların birbirlerini çapraz etkileşimlerinin kendi iç evrimleri kadar önemli olabileceği yolundaki herhangi bir tez, ancak istenmeye istenmeye, bütün iç faktörler gözle görülebilir şekilde tüketildikten sonra dikkate alınacaktır.

Şahsi özellikleri ve mizacındaki tuhaflıklarla şöhret bulan — ve hatta masallaşan — Ludwig Wittgenstein gibi bir adamın hayatı ve karakterini, ilk bakışta, felsefi tartışmaya doğrudan entelektüel katkıları değerlendirilirken bir kenara atmak kaçınılmaz bir şey gibi görünecektir.⁶ Bu arada, *Traktatus* mantık tarihçilerinin veya dil filozoflarının görüş noktasından hareketle ele alındığında Gottlob Frege ile Bertrand Russell’la — ki onlar Wittgenstein’in açıkça hayranlık duyduğu kişilerdir — başlamak ve Wittgenstein’in kendi mantıksal/formel ve kavramsal icatlarının kendisini Russell ile Frege’nin aşamadıkları mantıksal ve felsefi engelleri nasıl aşmaya muktedir hale getirdiğini sormaktan başka bir şey yapamayacağımız ortadadır.

Bunun, her iki durumda da, Viyanalı olmaklığının kendisine gerçekten de, ortodoks akademik araştırma modellerine göre, tam bir kavrayış sağladığı varsayımı temelinde benimsenecek istikamet olduğu söylenmelidir. Tam tersine, bizim buradaki yaklaşımımız — metodolojik açıdan konuşmak gerekirse — karşıt bir varsayıma dayanıyor: yani öncelikle, erken 1900’ler Viyanası’ndaki sosyal ve kültürel durumun ayırıcı özelliklerinin ortodoks güçler ayarımı, sözün gelişi anayasa, müzikal kompozisyon, fizik teorisi, politika, gazetecilik ve felsefi mantık tarihinin ortodoks güçler ayırımının içerdiği ilk soyutlamaları sorgulamamızı gerektirdiği varsayımına. Şurası muhakkaktır ki, bu soyutlamaları mutlak şeyler olarak geçerli gördüğümüz sürece, insan Wittgenstein ile ilk felsefi şahaseri, Viyana modernizmi ve onun Habsburg arka bahçesi konusundaki en çarpıcı şeyler yalnızca açıklanmamış değil, aynı zamanda açıklanamaz şeyler halinde kalacaktır. Diğer taraftan, bu çarpıcı özellikler bir şartla bütünüyle anlaşılabilirler hele gelebilir ve paradokslarını yitirebilir: sosyal ve politik gelişmeler (2) çağdaş sanat ve bilimin farklı alanlarındaki genel amaçlar ve zihin meşgaleleri, (3) Wittgenstein’in ahlak ve değerlere şahsi yaklaşımı,

⁶ Norman Malcolm’un Wittgenstein biyografisi bile, meziyetlerine rağmen, insan Wittgenstein ile onun felsefi konumu arasındaki bağlantıları belirsiz bırakır.

(4) 1900 Viyanası'nda anlaşıldıkları ve muhtemelen Wittgenstein'in kendisinin son ürünü **Traktatus** olan sorgulamalara başladığında kavradığı şekilleriyle felsefi problemler arasındaki çapraz ilişkilere bakarsak.

Sözün gelişi, geç on dokuzuncu yüz yılın standartlarıyla — alternatif tasavvurlarından yalnızca üçüne atıfta bulunmak gerekirse — Avusturya-Macaristan veya İkili Monarşi veya Habsburg Sarayı geniş topraklara, iyi kurumlaşmış bir iktidar yapısına, uzun bir açık anayasal istikrar rekoruna sahip tescilli “süper güçlerden” biriydi. 1918’de, yüzyılların politik ürünü kağıttan bir kale gibi çöktü. 1945’te Japon imparatorluk sarayı askeri yenilginin sonuçlarından önce, hanedan felaketi yaşamaksızın varlığını sürdürdüğü halde, 1918’den sonra Wilhelm Almanyası, liderliğini kaybederek de olsa Bismark’ın empoze ettiği politik birliği koruduğu halde, Habsburg süper gücünde askeri yenilgiyi yalnızca monarşinin otoritesi yıkılmakla kalmadı, aynı zamanda İmparatorluğu bir arada tutan mevcut bütün politik bağlar da çözüldü. Yüz yıllardır Habsburg Sarayı’nın varlığı, atalarının mirası topraklardaki dominant bir politik olguydu — belki de yegane dominant olgu. Bununla birlikte, şatoların ve şehirlerin mimarisini ve Almanca-konuşan cemaatleri, sözün gelişi Transilvanya ve Banat cemaatlerini bir kenara bırakırsak, günümüzün Balkanları hiç de Habsburg İmparatorluğunun daha önceki mevcudiyetinin ipuçlarını sunmaz. Habsburg İmparatorluğu, 1938-44 Hitler işgalinden veya 1941-45 Japonlarla ortak-Başarıdan çok daha az iz bırakarak yok olmuştur. Büyük rakibi Osmanlı İmparatorluğu bile Balkanların hayatında ve Balkan geleneklerinde, Güney Sırbistan ve Mekodonya gibi bölgelerde — buralarda bir çok kasaba ve köy camilerini muhafaza etmekte ve Türk dili Rumca-Sırpça-Slavca ve Mekodonca konuşan köylüler arasında hala kabul gören dildir — hemen fark edilebileceği üzere, çok daha fazla kalıcı izler bırakmıştır.⁷

Bununla birlikte, Çifte-Monarşi’nin standart politik tarihlerini okuduktan sonra insan, Birinci Dünya Savaşı’nın Habsburg gücü ve nüfuzu üzerinde çok büyük bir katastrofik etki bırakmasının doğurduğu belirsizlikle başbaşa kalır. 1848’in devrim fırtınalarını, Prusya’nın mağlubiyeti ile Macarlar, Çekler, Romenler ve Güney Slavları arasında birbir peşi sıra ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerini savuşturduktan sonra bu Çifte-Monarşi neden nihai tarzda ve bütünüyle çökmemişti. C. A. Macartney’nin **Habsburg İmparatorluğu, 1790-1918** adlı eseri gibi kapsamlı ve tumturaklı bir çalışma bile insanı ağaçlar konusunda bilgilenmiş, ancak orman hakkında onu okumadan önceki kadar karanlıkta bırakır. Fakat, herşeye rağmen, bunda şaşırtıcı hiçbir şey yoktur. Araştırma oyununun bütün kuralları verildiğinde, bu tür metinlerin birinci görevi, seçilmiş bir dönemin ve rejimin resmi tarihinin kendisini işler kıldığı bütün politik diyalogları, manevraları, kilise-devlet

⁷ Kosova-Methoja’dan geçerek Mekadonya’ya seyahatim sırasında, İkinci Dünya savaşı’ndan yirmi yılı aşkın bir süre sonra onlu ve yirmili yaşlarındaki insanlar bile akıcı Türkçe konuştuklarını gördüm (S. E. Toulmin).

antlaşmalarını, konferansları ve buyrukları hakkındaki ayrıntılı bilgimize ilavelerde bulunmaktadır; ve bu bizi yalnızca daha geniş bilimsel, sanatsal ve felsefi düşüncelerin, etik ve sosyal tavır alışların, şahsi ve komünal özlemlerin, bütün politik hamlelerin — karakterleri zarureten etkileme güçlerine ve uzun dönemli etkilerine bağlıdır — içinde vuku bulduğu çok daha geniş çerçevesinden uzaklaştırır. Bu düşünceler ve tavır alışların, yüzyılın dönüşümünde Avusturya’da bulacağımız sosyal ve politik değişimin o sıradaki istikameti nadiren doğrudan ilişkileri vardır.

Aynı şekilde, erken yirminci yüzyıl Viyana mimarisine ve sanatına, gazeteciliğine ve hukuk bilimine, felsefe ve şiirine, müzik, drama ve heykelticiliğine aynı zamanda ve mekanda gerçekleşen birbirlerine paralel ve bağımsız aktiviteler olarak bakarsak, gözlerimizi onların tümüyle ilgili en önemli olguya — yani aynı yerde ve aynı zamanda gerçekleşmeleri olgusuna — dickerken, her bir alandaki ayrıntılı teknik enformasyonu bir kere daha bir araya getiriyor oluruz. Bu noktada, geç Habsburg Viyanası — hemen hemen her gün toplanarak tartışma itiyadında olan ve pek mesleki uzmanlaşma ihtiyacı hissetmeyen ressamalar, müzisyenler ve yazarlar grubunun yaşadığı yer — ile sözün gelişi akademik ve sanatsal uzmanlaşmanın benimsendiği ve farklı yaratıcı faaliyet alanlarının temelde birbirinden bağımsız şekilde serpildiği günümüz İngilteresi veya Amerikası arasındaki derin farklılıkları göremeyiz. Eğer 1900’lerdeki Viyana kültürü bizi kendi rayiçteki uzmanlıklarımızı yansıtmaya yöneltseydi, (sözün gelişi) sanat-tarihi ile edebiyatın ayrılması gerçekten meşru ve yerinde olabilirdi. Gerçekte, kendimizi riske atarak, farklı Viyana sanatları ve bilimlerinin birbirinden bağımsızlığını göremezdik.

On iki tonlu müziğin, “modern” mimarının, hukuki ve mantıksal pozitivizmin, temsili olmayan resmin ve psikoanilizin başlangıçlarının — Schopenhauer ile Kierkegaard’a canlanan ilgi bir yana — eş zamanlı olarak ortaya çıkmaları ve büyük ölçüde Viyana’da yoğunlaşmaları mutlak bir tesadüf müydü? Genç orkestra şefi Bruno Walter’ın Viyana’daki Wittgenstein ailesinin konağında düzenli olarak Gustav Mahlere eşlik etmesi ve Mahler’in Walter’a 1894 Noel’inde Schopenhauer’ın toplu eserlerini armağan etmeye sürükleyen konuşmada Kantçı felsefeye ortak ilgiyi keşfetmesi yalnızca tuhaf bir biyografik olgu muydu?⁸ Dahası, bir bestekar ve müzik teorisyeni olarak devrimci aktivitelerinin zirvesinde çarpıcı bir resimler serisi ve yüksek ölçüde temayüz etmiş denemeler ortaya koyan Arnold Schönberg’in bireysel çok yönlülüğü şahsi bir özellikten daha fazla bir şey değil miydi? Bu biz, Schönberg’in yazar ve gazeteci Karl Kraus’a “Belkide sizden, eğer bağımsız kalmak istiyorsa, bir adamın öğrenmesi gerektiğinden çok daha fazlasını öğrendim” notuyla birlikte *Harmonielehre* üzerine yazdığı büyük müzik

⁸ Bruno Walter, *Theme and Variations*, s. 86.

kitabının bir kopyasını armağan ettiğini keşfedinceye kadar böyle görünüyor olabilirdi.⁹

Tam tersine, Schönberg'in kendi pratiğini ve tanıklığını sathi değerleriyle ele alma eğilimindeyse, araştırma yöntemimizi değiştirmek zorunda kalırız. Müzisyen Schönberg'in Kraus gibi bir gazeteciye derin borcunu teslim etmesinin bugün bize paradoksal görünmesinin sebebi nedir? Ve — daha genelde — 1880'lere gelinceye kadar neredeyse hiçbir meydan okumayla karşılaşmaksızın birçok alanda yerlerini alan sanatsal ve entelektüel yöntemlerin eleştirel saldırıya maruz kalmalarının ve kendilerini hemen hemen aynı zaman sırasında büyük babalarımızın korkusuna veya şaşkınlığına yol açan modernizm tarafından yerlerinden edilmiş bulmalarının sebebi nedir? Eğer dikkatimizi dar şekilde, sözün gelişi yeni on iki tonlu kompozisyon ilkelerine, Klmit'in stilistik yeniliklerine veya Freud'un Meynert ve Breuer'e borcunun çapına harcarsak, bu sorulara asla cevap veremeyiz. Bunları bir yana bırakarak, biz sosyal bakış açımızı geniştebilir ve aynı Viyana'nın nasıl — imajıyla kendisini Rüyaların şehri olarak görür — aynı zamanda en derin sosyal eleştirmenlerinin “Dünyanın Yıkımının Deneme Alanı”¹⁰ olarak tasvir edildiğini anlayabiliriz.

Aynı paradokslar ve tutarsızlıklar hem bir insan hem de bir filozof olarak Ludwig Wittgenstein'a bakış açımızı da çarpıtır. Sık sık dile getirildiği üzere, büyük entelektüel ciddiyetin ve güçlü etik tutkuların yazarını etkileyebilen büyük şanssızlıklardan biri, düşüncelerinin İngilizlerce “naturalize edilmesi”dir. George Bernard Shaw'ın ahlaki öfkesi, politik okları ve sosyal eleştirileri, muhatabı İngiliz halkı onu güvenle bir İrlandalı nükteci ve komik oyun yazarı olarak tasnif ettiğinde gücünü kaybetmiştir. Ve aynı kader Ludwig Wittgenstein'ın — bir biçimde Britanya ve Amerika'daki çoğu profesyonel İngilizce-konuşan filozof tarafından görüldüğü şekliyle — günümüzdeki ününü de şekillendirir.

Frege'nin teklifiyle Wittgenstein Russell'a ilk temasa geçtiğinde ve 1914'ten önceki ve daha sonra 1929'dan sonraki hayatında çok derin etkiler bırakan büyülmüş Cambridge entelektüelleri çevresine sürüklendiğinde, iyi-belirlenmiş zihin meşgalelerine sahip, düşüncelerinin doğruluğundan ve belirli bir tarihleri bulunan kendisinden emin insanlardan oluşan bir kültürel ortama ve aktif gruba girmişti.¹¹ Özellikle de Russell büyülenmiş, merakla ilgilenmiş ve etkilenmişti; mantık hakkındaki eserine aşırı ilgi gösteren ve apaçık şekilde çözülmemiş problemleri tam da Russell'ın bıraktığı noktada kendi problemleri haline getirmeye hazır bu göz kamaştırıcı yabancıyı keşfetmek mutluluk verici ve gurur okşayıcıydı.¹²

⁹ Schönberg ve Kraus konusunda Dördüncü Bölüm'e bakınız.

¹⁰ Bu ifade Kraus'undur; Üçüncü Bölüm'e bakınız.

¹¹ Bu çevrenin ve ilgilerinin en iyi resmi muhtemelen John Maynard Keynes'in *Two Memoirs*'deki “My Early Beliefs” başlıklı yazısıdır.

¹² bakınız B. Russel, *Outobiography*, vols. I ve II ve bu hatıraların yayınlandığı mektuplar. Russel'in Macmaster Üniversitesi, Hamilton, Ontario'daki yazıları arasında Russel ile Wittgenstein'ın birbirlerine yazdığı yayınlanmamış değerli başka mektuplar da vardır.